

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

В. М. Панькевич,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри психології, соціології та права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

УДК 343.982.4

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ЯК СКЛАДОВА ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НОТАРІУСА

*Здійснено аналіз теоретичних та практичних аспектів
використання криміналістичних знань у діяльності нотаріату.
Внесено пропозиції щодо вдосконалення чинних нормативно-
правових актів, які забезпечують використання
криміналістичних знань у діяльності нотаріату.*

Ключові слова: криміналістичні знання, особистісна компетентність, діяльність нотаріату, криміналістичні засоби, справжність документа.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З метою забезпечення виконання цих положень Конституції України, в нашій державі існує система органів, служб та посадових осіб, що забезпечують її правоохоронну функцію. Переважна більшість правоохоронних органів наділена повноваженнями щодо попередження, виявлення та припинення правопорушень, а також притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. До них, зокрема, можна віднести суди, органи прокуратури, органи внутрішніх справ, службу безпеки, податкову службу тощо. Однак, враховуючи те, що попередження правопорушення є найбільш соціально бажаним елементом правоохоронної діяльності, держава передбачила наявність у правоохоронній системі окремих органів і посадових осіб, діяльність яких спрямована на охорону прав і законних інтересів особи виключно шляхом попередження порушення цих прав у майбутньому. До таких органів, зокрема, слід віднести систему органів нотаріату в Україні.

На сьогодні важко переоцінити роль і значення нотаріату в системі органів правозастосування. Постать нотаріуса вже давно переросла з оформлювача юридичних документів у представника елітного прошарку юридичної спільноти. Законодавець йде шляхом поступового розширення функціональних можливостей нотаріату, зокрема у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [1].

Разом з цим цілком природним виглядає прогноз щодо зростання обсягів роботи та кількості складних нотаріальних дій, що, в свою чергу, вимагає сучасної та досконалої підготовки працівників нотаріату. Важливе місце у комплексі необхідних професійних знань, що потребує сучасний нотаріус, належить блоку криміналістичних знань. Саме досконалі знання у сфері криміналістики дозволять запобігти посвідченню незаконних правочинів, тим самим забезпечивши охорону прав і законних інтересів громадян у сфері майнових відносин, що має виключну актуальність в умовах ринкової економіки та значного рівня цін на об'єкти нерухомого майна в Україні.

Питання теорії й практики застосування криміналістичних знань у роботі правоохоронних органів були предметом розгляду багатьох відомих учених-криміналістів, зокрема Т. В. Аверьянкової, А. І. Вінберга, Р. С. Белкіна, Т. В. Варфоломеевої, О. Ф. Волинського, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, Л. Г. Грановського, В. І. Громова, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, З. І. Кірсанова, В. А. Колесника, В. К. Лисиченка, О. Р. Михайленка, О. Р. Росинської, М. В. Салтєвського, М. Я. Сегая, В. Ю. Шепітька, С. Я. Фурси та інших. Комплексне дослідження проблеми використання криміналістичних знань у діяльності нотаріату було проведено Н. І. Пінчук у 2008 році в рамках дисертації, яка стосувалася теоретичних та правових питань і практики криміналістичного забезпечення діяльності нотаріату. Однак з часу захисту вказаного дисертаційного дослідження відбулися значні законодавчі зміни у правовій сфері діяльності нотаріальних органів, що обумовлює необхідність дослідження нових аспектів використання криміналістичних знань у діяльності нотаріату.

Метою статті є науковий аналіз отримання та використання криміналістичних знань у діяльності нотаріату в сучасних умовах соціально-економічного та політичного розвитку України, а також окреслення основних напрямків удосконалення чинних нормативно-правових актів, що забезпечують використання криміналістичних знань у діяльності нотаріату.

Відповідно до положень чинного законодавства не встановлюється окремих спеціальних вимог щодо наявності у кандидата на посаду нотаріуса певного обсягу та рівня криміналістичних знань. Так, у ст. 3 Закону України "Про нотаріат" зазначається, що нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Таким чином, повністю погоджуємося з твердженням Н. І. Пінчук про те, що компетентність нотаріуса у сфері застосування криміналістичних знань спирається виключно на його юридичну освіту та сукупність знань у галузі правознавства [2, с. 6]. Однак цілком природним є те, що матеріально-технічна база, науково-педагогічний склад працівників та рівень підготовки майбутніх юристів у вітчизняних вищих навчальних закладах з дисципліни "Криміналістика" є різними. Тому і рівень криміналістичних знань як кандидатів на посаду нотаріуса, так і практикуючих нотаріусів значно відрізняється.

Повністю підтверджують вказані дані результати опитування нотаріусів, здійснене Н. І. Пінчук, яка вказує, що лише 7,4 % діючих нотаріусів вважає, що під час їх навчання мало місце спрямування вивчення криміналістики на потреби нотаріальної діяльності, 27 % вказали на те, що мало місце спрямування вивчення криміналістики на інші завдання юридичної практики, а 65,6 % зазначили відсутність певного практичного спрямування у вивченні цієї дисципліни. Водночас 80,4 % респондентів підкреслили потребу у поглибленому вивченні криміналістики в навчальних закладах за тими розділами й темами, що найбільше наближені до майбутньої практики випускників. Саме знання в галузі судового почеркознавства, технічного дослідження документів, габітоскопії,

технології призначення судових експертиз потрібні нотаріусам. Процес формування знань, навичок і умінь нотаріусів повинен максимально виходити з потреб практичної нотаріальної діяльності [2, с. 11–12].

У той же час законодавчі вимоги щодо кандидата на посаду нотаріуса не обумовлюють спеціалізації фахової підготовки юриста, що створює ситуацію, коли громадян отримує вищу юридичну освіту без вивчення курсу криміналістики, працює три роки в правовій сфері у галузі, яка не пов'язана з використанням криміналістичних знань, після чого подає документи для проходження стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса. Цілком очевидним є і той факт, що під час стажування кандидату на посаду нотаріуса за наявності певних суб'єктивних та об'єктивних факторів важко або майже неможливо отримати необхідний обсяг та рівень криміналістичних знань. Разом з тим чи не щодня практикуючий нотаріус має справу з габітоскопією в процесі ідентифікації осіб та встановленням справжності наданих йому клієнтом документів, виявлення у таких документах змін, внесених шляхом дописок, підчисток, травлення тощо.

Здійснене автором вивчення спеціальної літератури, пов'язаної з експертно-криміналістичною діяльністю відповідних підрозділів системи МВС України (Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та 15 науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Г (У) МВС міст Києва, Севастополя, АРК та окремих областей), що здійснюють більше 90 % експертних досліджень у сфері почерку, техніко-криміналістичного дослідження документів та габітоскопії, дозволяє зробити висновок про те, що рівень та якість підробки документів шляхом переклеювання фотографій, дописок, підчисток, травлення є досить високим. У деяких випадках, зустрічаються підробні документи, що були виготовлені на заводському обладнанні або ж з використанням технічних засобів, що використовуються при виготовленні офіційних документів. Тому виявити такі "підробки" можуть лише фахівці-криміналісти, які постійно підвищують свою кваліфікацію та мають можливість використовувати під час досліджень сучасне спеціальне обладнання криміналістичних підрозділів. Підтвердження високої якості підробок у нотаріальній діяльності зустрічаємо і в науковій літературі. Так, С. Я. Фурса вказує на відомий їй випадок, коли була підроблена довіреність, і довіритель, дивлячись на свій підпис, однозначно стверджував, що підпис його, але він не посвідчував довіреність, інакше запам'ятав би цей факт [3, с. 34].

Які ж шляхи захисту прав і законних інтересів громадян від посягання на їх майно шляхом надання для нотаріального посвідчення правочинів підробних документів передбачив законодавець та чи є вони дієвими? По-перше, в ст. 51 Закону України "Про нотаріат" передбачено, що, у випадку, коли справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус або посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, вправі залишити цей документ і надіслати його до експертної установи (експерта) для проведення експертизи. Підстави і процедура призначення та проведення такої експертизи наразі є предметом гострої дискусії серед провідних учених-криміналістів [4, с. 37]. По-друге, в ст. 28 Закону України "Про нотаріат" передбачено положення, відповідно до якого для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності. Слід звернути увагу, що обов'язковість цієї норми передбачається лише для приватних нотаріусів, а питання забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії державним нотаріусом, врегульоване у ст. 21 вищевказаного Закону, де зазначено, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Крім цього, у випадку наявності в діянні державного або приватного нотаріуса ознак службової недбалості, така особа підлягає кримінальній відповідальності за злочин, передбачений ст. 367 Кримінального кодексу України.

Однак чи можна ставити питання про притягнення нотаріуса до одного з видів юридичної відповідальності, коли його особиста професійна компетентність або інші об'єктивні причини не дозволяють виявити підробку чи здійснити ототожнення особи за зображенням у документі. На наш погляд, законодавець на сьогодні висуває до особи, яка працює або бажає працювати нотаріусом, нічим не обґрунтовані вимоги щодо особистої професійної компетентності у сфері виявлення підроблених документів та ідентифікації осіб, адже рівень криміналістичних знань та технічного оснащення нотаріусів повинен бути не гірший, ніж державних експертно-криміналістичних підрозділів. З цього приводу слушну думку висловила С. Я. Фурса: "... говорячи про деякі правові аспекти діяльності нотаріуса, не важко перейти межю його компетенції і вимагати від нотаріусів значно більше, ніж вони здатні виконувати" [3, с. 34].

Цікавий підхід для підвищення професійної підготовленості нотаріусів висловлює Н. І. Пінчук, яка пропонує власну Програму криміналістичної підготовки нотаріусів з метою використання її в системі підвищення кваліфікації, а також перелік криміналістичних знань, що мають найбільше значення в системі підготовки спеціалістів для роботи в органах нотаріату [2, с. 6]. Схожу пропозицію висловила С. Я. Фурса про те, що повинні існувати відповідні програми навчання осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, основам професійних навичок нотаріальної діяльності на предмет виявлення підроблених документів. Крім цього, науковець пропонує офіційно повідомляти нотаріусів про ті випадки, які зустрічаються в нотаріальній діяльності щодо використання підроблених документів та способів встановлення таких фактів, а також вказує на необхідність вдосконалення методів діяльності нотаріусів з метою фіксування випадків використання підроблених документів [3, с. 35]. На нашу думку, зазначені пропозиції є досить доречними та слушними і могли б бути ефективно реалізовані у випадку запровадження на законодавчому рівні підготовки кандидатів на посаду нотаріусів та перепідготовку працюючих нотаріусів у рамках "Національної школи нотаріусів України", схожої на ту, що існує в суддівській системі.

На нашу думку, також варто запровадити обов'язкове криміналістичне дослідження документів, що подаються нотаріусу як підстава для посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна, а також коштовного рухомого майна. Вартість рухомого майна, супровідні документи на яке підлягають криміналістичному дослідженню, також необхідно визначити у законодавстві. Крім цього, в чинному законодавстві необхідно закріпити норму, яка надає одній зі сторін правочину право висувати обов'язкову вимогу про проведення криміналістичного дослідження документів, які надає інша сторона правочину. Вказані законодавчі зміни, на наше переконання, більш дієво могли б захистити майнові права і законні інтереси громадян та зменшити рівень злочинних проявів у цій сфері.

Підводячи підсумок, зазначимо, що криміналістичні знання є необхідною складовою особистої компетентності нотаріусів та виступають обов'язковою частиною їх спеціальної підготовки, яку необхідно здійснювати в рамках спеціальної державної установи — "Національної школи нотаріусів України". Також необхідно в окремій статті Закону України "Про нотаріат" передбачити обов'язкове криміналістичне дослідження документів, що подаються нотаріусу як підстава для посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна, а також коштовного рухомого майна (вартість рухомого майна, супровідні документи на яке підлягають криміналістичному дослідженню, необхідно визначити у запропонованій статті закону). Крім цього, в Законі України "Про нотаріат" необхідно закріпити норму, яка надає одній зі сторін правочину право висувати обов'язкову вимогу до іншої сторони правочину про проведення криміналістичного дослідження документів, які надає ця сторона в якості підстави для нотаріального посвідчення правочину.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно : Закон України від 04.07.2012 р. № 5037-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5037-17>.
2. Пінчук, Н. І. Теоретичні та правові питання і практика криміналістичного забезпечення діяльності нотаріату [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / Н. І. Пінчук. — К., 2008. — 23 с.
3. Фурса, С. Я. Теорія і практика правового забезпечення діяльності нотаріуса: кримінальний процес та криміналістика [Текст] / С. Я. Фурса // Юриспруденція: теорія і практика. — 2011. — № 2. — С. 34–44.
4. Фурса, С. Я. Правовий статус експерта і спеціаліста у нотаріальному процесі: новий погляд на його нормативне закріплення [Текст] / С. Я. Фурса // Юриспруденція: теорія і практика. — 2011. — № 3. — С. 37–44.

*Рекомендовано до друку кафедрою психології, соціології та права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
(протокол № 15 від 30 жовтня 2012 року)*

Надійшла до редакції 14.01.2013

Панькевич В. Н. Криминалистические знания как составляющая личностной компетентности нотариуса

Проведен юридический анализ теоретических и практических аспектов использования криминалистических знаний в деятельности нотариата. Внесены предложения по усовершенствованию действующих нормативно-правовых актов, которые обеспечивают использование криминалистических знаний в деятельности нотариата.

Ключевые слова: криминалистические знания, личностная компетентность, деятельность нотариата, криминалистические средства, подлинность документа.

Pankevych, V. M. The Forensic Sciences as a Part of Individual Competence of Notary

This article analyzes the theoretic and practice aspects of the forensic sciences usage for support of notary's activity. It outlines the ways for perfecting the legislative acts, which support the forensic sciences usage of notary's activity.

Keywords: forensic sciences, individual competence, notary's activity, forensic means, document authenticity.

